

RESZEGI KATALIN

A HEGYNÉV TERMINUS DEFINIÁLÁSA

A hegynevekkel foglalkozó kutatónak munkája első lépéseként a vizsgálat tárgyául szolgáló tulajdonnévfajtnak, azaz a *hegynév* terminusnak a meghatározását kell megadnia. Az első ránézésre magától értetődő definíció, mely szerint hegynévként tekinthető minden olyan tulajdonnév, amely hegyet nevez meg, további magyarázatokat igényel, hiszen megköveteli egyrészt magának a *hegy* szó jelentésének az ismeretét, s feltételezi emellett azt is, hogy a kiemelkedés jelölésére használt nyelvi alakulat megfelelő a tulajdonnéviség kritériumainak.

1. Kognitív háttér. – Bár a hegynevek – mint jellegzetes tulajdonnévfajta – a nyelv elemei, sok esetben mégsem áll rendelkezésünkre a hegynevek és az általuk megjelölt objektumok meghatározására semmiféle nyelvi fogódzó, számos esetben például nem szerepel a kiemelkedés nevében hegyrajzi köznév (pl. *Kékes, Pilis*), és ráadásul az sem szokatlan, hogy egy hegyrajzi köznevet tartalmazó név másik helyfajta elemét jelöli meg (pl. a *Hegyeshalom* településnévként). Minthogy ilyen esetekben – nyelvi támogatás híján – a hegyneveknek a többi névfajtatól való elkülönítéséhez pusztán az általuk jelölt denotátumok entitásbeli különbségeire hagyatkozhatunk, szükségesnek látszik a hegyek, a „hegység” lényegi vonásainak a megragadása. A *Földrajzi fogalmak szótára* definícióiban például azt látjuk, hogy a különböző kiemelkedésfajtákat egymással próbálja meghatározni a szótáríró: a *hegy* 'a Föld felszínén a dombnál magasabb, terjedelmesebb és rendszerint meredekebb, kőzetekből felépülő magányos kiemelkedés', a *domb* 'a hegy kategóriájába tartozó, kis területű, minden oldalról zárt, kifelé néző lejtőkkel határolt, környezeténél 200 méternél nem magasabb térszíni kiemelkedés', 'a dombnál alacsonyabb, szelíd hajlású, kiemelkedő térszíni formák' pedig a *halm*-ok (LECHMANN–VUICS 1999). Ráadásul – amint ezt KISS LAJOS is megfogalmazta – a helynevekben ezek a domborzati nevek nem mindig eredeti funkciójuknak megfelelően jelentkeznek, hanem sok esetben felcserélődnek egymással: a Gömör-Szepesi-érhegységben Stósz felett egy 1063 méter magas hegynek *Fecske-domb* a neve (HEFTY 1911: 164, KISS 2001: 4); a budapesti *Ferihegy* legmagasabb pontja viszont alig haladja meg a 155 métert (KISS 2001: 4).

LŐRINCZE LAJOS is megjegyzi, hogy a talajkiemelkedéseket, hegyféléket jelölő természeti nevek jelentése viszonylagos, hiszen ugyanaz a földrajzi köznév (a *hegy*) a nyelvterület bizonyos részein csak magas és nagy kiterjedésű földfelszíni formákat jelölhet, másutt azonban olykor alig szembetűnő kiemelkedések megnevezésére is szolgálhat. Tanulmányában ugyanakkor arra is utal, hogy ugyanaz a domborzati forma az ország különböző vidékein más-más nevet visel. „Az Alföldön pl. a *halom, domb, hegy* névvel jelölt felszínalakulatok legmagasabbja is csak néhány méter, a Bakony-

vidéken vagy a Kárpátokban pedig csak a legnagyobb kiemelkedéseket jelölik *hegy* névvel” (1947a: 5–6).

Én magam ezért a földrajztudomány meghatározásától eltérően jóval tágabban értelmezem a hegyek, s ezzel összefüggésben a hegynevek kategóriáját is. Úgy gondolom, hogy a hegynek tartott kiemelkedések neveire is ki kell terjeszteni a *hegynév* terminust, a földrajztudományban objektív szempontok alapján elkülönülő csoportok ugyanis egy közös nagyobb osztályba tartoznak, a földfelszíni kiemelkedések közé, s amint láttuk, a megnevezőknek, a névadóknak a földrajzi környezetük által meghatározott szemléletétől függ, hogy mit tekintenek dombnak és mit hegynek (HOFFMANN 1993: 38).

1.1. Az egyes helyfajták ugyanis – köztük a hegyek csoportja is – tulajdonképpen a világról való mindennapi tudásunknak a kategóriái. Ennek megfelelően a hegyek osztályát is a hozzá kapcsolódó szemléleti vonatkozások alapján, azaz a kognitív nyelvészeti megközelítés szellemében lehet a legeredményesebben meghatározni. A kérdés megvilágításához ezért mindenképpen a helyet megnevező egyént, az embert kell a vizsgálódás középpontjába helyeznünk.

Az ember olyan, a környezetét modelláló lényként fogható fel, akinek névadási és névhasználati viselkedését gondolkodásbeli kategóriák irányítják. A megnevezéssel végződő megismerési folyamat mindenkinél ugyanazt a vonalat követi. Az egyén a közösség tagjaként sajátos, minden más emberre jellemző percepciók, kódolási, besorolási és osztályozó folyamatokat hajt végre bármely objektum besorolásakor. A percepciók folyamat kezdeti szakaszai magában foglalják az érzéki észlelést, s ebben a tekintetben ezek a fázisok minden ember számára egyformák, tehát univerzálisnak tekinthetők. Azok a kulturális, pszichológiai és szociológiai aspektusok viszont, amelyek a percepció és a fogalmi struktúrák megalkotása közötti szakaszban jelennek meg, és hatnak, nem univerzális jellegűek. Az univerzális, valamint a nem univerzális tényezők együttesen teremtik meg azt a keretet, amelyben az objektív valóságról szerzett tapasztalatok – feldolgozásuk során – az ember szubjektív interpretációjává válnak (BAŃCZEROWSKI 2000: 37). Azonos érzékszervek és azonosan működő agyi tevékenység mellett a megismerési folyamat eredménye tehát mutathat kisebb különbséget.

A helyek esetében az információfeldolgozás kognitív folyamatát a külső megjelenés generálja, azaz a megismerési folyamat első lépése a vizuális jegyek – mint a kiterjedés, magasság, alak – befogadó elemzésével az elnevezendő entitás azonosítása. Ennek eredményeként létrejön egy tudati reprezentáció, leképződés. Több eltérő kép esetén az ember ezeket a mentális reprezentációkat általánosítja, s gondolati kategóriákat hoz létre. Először a prototípus kategória jön létre, a prototípus funkcióját az a legjellegzetesebb példány töltheti be, amely képviseli az adott kategóriát, de egy séma, azaz bizonyos jegyállomány is szerepelhet ebben a pozícióban, amely jól jellemzi a kategória tipikusnak tartott elemeit (BAŃCZEROWSKI 1999: 82, 2000: 37). Ennek birtokában az egyén minden új denotátum esetében először analizálja annak tudati leképződését, felbontja prototipikus és kevésbé prototipikus jegyekre, majd a tipikus jegyek alapján besorolja egy prototípus kategóriába. Ezt követően kerül sor a mentális, majd a verbális használatba vételre, azaz a gondolatnak a nyelvre való átültetésére, melynek során – amint már utaltam rá – igen fontos szerepet játszanak az individuális, közösségi, történelmi, ideológiai és kulturális tényezők (BAŃCZEROWSKI 2000: 37). Tehát a

percepción és a mentális leképződésen túli folyamatokat, a vizuális jegyek feldolgozása után a jegyek besorolását és a megnevezés, a névalkotás aktusait már az ember kapcsolatrendszere és a közösségi igények kielégítésének vágya, a társas viszonyok irányítják (mindehhez l. még: POLGÁRI 2007).

1.2. Nézzük meg, hogyan konkretizálható mindez a hegyek (és megnevezéseik) esetében! A kiemelkedések megnevezésekor is elsőként a külső jegyek kategorizálását végzi el az ember. A percepción túl azonban a besorolási folyamat a meglévő gondolati rendszer hatására különböző eredményeket hozhat. Ez magyarázza, hogy még a földrajztudósok által definiált földrajzi egységek is kaphatnak más megnevezést a helyben élőkől. Kitűnik például, hogy amennyiben a magasság a HEGY prototípus kategória prototipikus jegye lenne, akkor a falvak határában magasodó kiemelkedéseket legtöbbször még dombnak sem lehetne nevezni. Hogy miért nevezi ezeket a közösség mégis *hegy*-nek? A megnevezőknek, a névadóknak a szemléletét földrajzi környezetük határozza meg, a lakóhelyükről való beszédben az emberek mindig a legfontosabb helyhez viszonyítva beszélnek környezetükről, s minthogy a kiemelkedések gyakorta szolgálnak viszonyítási pontként, ezt a megnevezésben is igyekeznek jelezni. Névhasználati szempontból tehát nem feltétlenül releváns, hogy a *hegy*-nek nevezett kiemelkedés hány méter magas. Nem az abszolút magasság, hanem a táj jellege a döntő az elnevezésben: egytérthetünk NEMES MAGDOLNÁval abban, hogy az egyes településeken a földrajzi köznevek használata szempontjából a legmeghatározóbb a földrajzi környezet hatása, azaz a hegyek, vizek stb. jelenléte meghatározóan befolyásolja a közösség földrajziköznév-használatát (2005: 41, 65, 68). Ezzel magyarázható, hogy hegyvidéken több – s köztük nem egy specifikusabb jelentésű – hegyrajzi köznevet használnak, melyekkel pontosabban visszaadható a környezet változatossága;¹ alföldi vidéken a ritkán előforduló kiemelkedéseket viszont a legáltalánosabb hegyrajzi köznevek egyikével nevezik meg. LŐRINCZE szerint ebből a szempontból az is relatív, hogy különböző vidékeken milyen felszínalakulatok kapnak nevet: „Minthogy a sík vidéken a szemmel alig észrevehető emelkedések, hajlások is tájékozdási pontként szolgálhatnak, ezért ezek legtöbbje külön nevet kap, hegyvidéken viszont csak a szembetűnő kiemelkedéseknek van saját neve” (1947a: 6).²

A jelenkori névanyagot vizsgáló kutatók eredményei alapján tehát belátható, hogy a névhasználók által *hegy*-ként megnevezett kiemelkedések a valóságban igen változatos térszíni formák lehetnek. Ezzel összefüggésben az is egyértelmű, hogy az egyes helynevek hegynév voltának megállapítása a névhasználók kompetenciáját, ismereteit igényli.

2. Történeti értelmezés. – Minthogy a kognitív folyamatok – a jelenkorban is meglévő, s így történetileg is szükségszerűen jelentkező egyéni eltérésektől eltekintve –

---

¹ A mocsarakban és vizesésekben gazdag finn vidék névanyagát vizsgálva EERO KIVINIEMI megállapította, hogy a finnben mintegy 120 szó van használatban a mocsarak és 50 a vizesések jelölésére (idézi: NEMES 2005: 65).

² KÁLMÁN BÉLA a kiemelkedések esetében a névadás során a gazdasági indítékokat tartja elsődlegesnek: véleménye szerint csak a gazdaságilag hasznosítható hegyláncokat nevezik el, a „hasznavehetetlen” helyeknek csak egyetlen összefoglaló nevük van (1989: 133).

a maival azonosak voltak a régiségben is, a megnevezésben és az elnevezésben is hasonló viszonylagosságot tételezhetünk fel a múltban, mint napjainkban. A régi korok vonatkozásában éppen emiatt természetesen a maihoz hasonló *hegynév* fogalommal kell operálnunk. A korai ómagyar kori hegységek állományának összeállításakor ugyanakkor munkánkat különösen megnehezíti, hogy nem támaszkodhatunk a névhasználók nyelvi ismereteire, csupán az okleveles források alapján próbálhatjuk meg rekonstruálni a hegynévrendszer egykori állapotát. S a szórványemlékek esetében mindemellett számolnunk kell azzal is, hogy az egyes nevek fennmaradása a forrásokban esetleges és nagyon egyenetlen.

Az oklevelekből a hegységek kiemeléséhez elsősorban az oklevél lejegyzője által a nevek mellett feltüntetett latin, esetleg magyar fajtajelölő lexémák nyújthatnak segítséget (pl. „ad *montem* Noggala”: Gy. 1: 789), valamint a nevekben szereplő magyar hegyrajzi köznévi elemek (pl. Apát *havasa*, *Hasadt-kő*). További fogódzókát adhat az esetek egy részében a nevek továbbélése (pl. a *Jenő-hegy* ma *Nagy-Jene-tető*: FNEsz.⁴, Gy. 1: 741). Természetesen minél több segítséget kapunk egy-egy adat esetében, annál biztosabban vehetjük, hogy a hegy megnevezésével van dolgunk, ezek hiányában azonban sajnos fennáll a lehetősége annak, hogy a hegynévi adatok egy része nem kerül be a vizsgálatok alapját képező korpuszba.

2.1. Az oklevelekben a kevésbé ismert helyek nevei mellett a pontos megértés érdekében az oklevélírók gyakorta használtak az adott hely jellegére, fajtájára, helynévi osztályára utaló latin földrajzi közneveket (ehhez l. HOFFMANN 2004: 45). A hegységek mellett szereplő fajtajelölő latin lexémák közül a leggyakoribbak a 'hegy' jelentésű *mons* és a kisebb kiemelkedést jelölő *monticulus*, *collis*. Használatosak még a speciálisabb szemantikai tartalmat közvetítő *promontorium* 'előhegy', az *alpes* 'magas hegy, havas', a *lapis* 'kő', a *rupes* 'szikla' lexémák is. Időnként viszont az általános 'hely' jelentésű *locus* szó szerepel a magyar hegyrajzi köznevet tartalmazó név mellett, ezt találjuk pl. a *Kakulló-hát*, *Bodzás-hegy*, *Apc halma* nevek adatainál. A *Kakulló-hát* név esetében azonban van olyan adatunk is, amely mellett a *monticulus* lexéma szerepel, tehát valószínűsíthető, hogy az adat ténylegesen hegyet jelölt. A *Bodzás-hegy* esetében a név továbbélése erősíti meg a hegynévi besorolást: egy 18. századi térképen *Bodzás-tető*-ként jelenik meg (Gy. 1: 768). Az *Apc halma* név mellett azonban csak a *locus* szó fordul elő forrásunkban, ilyen esetben is megalapozottnak gondolom azonban az adat felvételét, hiszen – lexikális struktúráját látva – elsődlegesen minden bizonnyal hegyet jelölhetett.

Az említett latin fajtajelölő elemek mellett az oklevélírói gyakorlatban a magyar *bérc* lexéma is meglehetősen gyakran szerepel a latin nyelvű hegyrajzi köznevek szerepében állva, mintegy a hazai latin nyelv magyar jövevényszavaként.

2.2. A földrajzi köznevek jelentőségét az egyes helyfajták kategorizálásakor már HOFFMANN ISTVÁN is megfogalmazta (1993: 38), s magam is úgy látom, hogy nemcsak a hegyek, hanem ennek folyományaként a hegységek osztályát sem igen lehet a magyar nyelv hegyet, kiemelkedést jelölő közszavainak, a hegyrajzi közneveknek a teljes feldolgozása nélkül definiálni, körülhatárolni.

Mielőtt azonban áttekintem e lexémákat, meg kell jegyezni, hogy az Árpád-kori hegységek állományába a hegyrészt jelölő közneveket tartalmazó neveket is beletartozónak tekintem, noha tipológiai szempontból érthető HOFFMANN

helynévfajtákat leíró rendszerezése is, melyben a domborzati formák részeinek neveit külön altípusként veszi fel a kiemelkedések nevei mellett, a domborzati nevek kategóriáján belül (i.m: 36), ugyanúgy járva el, mint a víznevek, vízparti helyek nevei esetében. Nem ritka azonban az a jelenség, hogy a hegyrésznevek átvonódnak az egész kiemelkedés megnevezésére. A hegységek esetében kifejezetten gyakori például, hogy valamelyik csúcs neve az egész vonulat nevévé válik: *Cserhát, Mátra, Vértes, Pilis* (vö. KISS 2001: 18), s a mai névanyagban arra is találunk példát, hogy hegyrész névvel nevezik meg magát a hegyet: *Zajnat-tető* (hegy), *Üver-tető* (hegy), a *Nagy-Jene-tető* név esetében pedig épp a *hegy* földrajzi köznevet váltotta fel a *tető*, a *Hunyad-orom* utótagja 'meredeken kiemelkedő hegycsúcs' jelentésű, a név mégis az egész dombot jelöli (vö. FNESz.⁴). E jelenség azzal magyarázható, hogy a helynevek denotatívumai „nem individuálisan létező, elkülönülő egyedek” (HOFFMANN 1993: 36),³ s nem lehet pontosan meghatározni, hogy honnan kezdődik a hegy csúcsa, vagy meddig tart a megnevezett hegyoldal. Ez pedig azt eredményezheti, hogy bizonyos esetekben – különösen ha a hegy egészének esetleg nincs is saját neve – a hegy valamely részének a megnevezését metonimikusan kiterjeszthetik a névhasználók magára a hegyre is. S míg a mai névanyag esetében feltárható ez a jelenség a névhasználók kompetenciája alapján, addig a régiségben annak megállapítására, hogy a jelentés kiterjedésének folyamata egy adott név esetében végbement-e, s ha igen, pontosan mikor, ma már legfeljebb csak kivételesen adódhat lehetőség. Ilyen módon persze arra sem nagyon van szükség, hogy a hegyrészneveket elkülönítve, vagy akár csak a hegyneveken belüli alkategóriaként vizsgáljuk. E módszertani megfontolásoknak megfelelően a hegyrészt jelölő földrajzi közneveket a továbbiakban a hegyrajzi köznevekkel együtt tárgyalom.

Az Árpád-kori névállományban a maihoz (l. pl. NEMES 2005) hasonlóan változatos képet mutatnak a hegyrajzi köznevek. Körükben is számolnunk kell ugyanakkor a jelentés viszonylagosságával, amihez támpontot kaphatunk a mai népnyelvi kutatások eredményeinek felhasználásával, szükséges azonban az összeállított Árpád-kori korpusz vizsgálata alapján tovább árnyalnunk a képet.

A korai ómagyar korban a legáltalánosabb hegyrajzi köznevek mind számukat, mind pedig területi megoszlásukat tekintve a *bérc*, a *hegy* és a *halom* szavak lehettek. A *bérc* lexéma, mely vélhetően 'hegy, hegycsúcs' jelentésben került be a magyar nyelvbe, elterjedésével párhuzamosan fokozatosan általánosabb jelentésűvé válhatott: alacsonyabb és magasabb kiemelkedések jelölésére egyaránt használták, egyetérthetünk tehát TÓTH VALÉRIÁVAL (2001: 26–7), aki a régiségben 'hegy, kisebbfajta kiemelkedés, magaslat' általánosabb jelentést tulajdonít a szónak. A *hegy* földrajzi köznévv különböző méretű és típusú kiemelkedések megnevezésében szerepelhetett, az a két tényező azonban, hogy egyrészt a *hegy*-eket leggyakrabban a latin *mons* lexémával értelmezték,

---

³ Jól szemlélteti a névadó, névhasználó ember világlátását az erdő- és hegynevek szoros kapcsolata is: a nagyobb hegyek, hegységek több esetben erdőként vannak megnevezve az oklevelekben, az egyén ugyanis ugyanazt vagy nagyjából ugyanazt a helyet többféle nézőpontból is szemlélteti (l. ehhez HOFFMANN 1993: 38, KISS 1997: 166, RESZEGI 2007). Vizsgálataim alapján úgy tűnik, hogy a mai névhasználók szintén gyakorta nem tesznek különbséget a kiemelkedés és az azt borító erdőség megnevezésében – a legtöbb esetben egyetlen névalakulat szolgál mindkét helyfajta jelölésére –, s valószínűleg maga a két helyfajta sem különül el élesen a névhasználók tudatában (RESZEGI 2007).

másrészt pedig a *hegy* lexéma főként magasabb hegységek, hegyvidékek kiemelkedéseinek nevében adatolható, mégis azt igazolja, hogy a szó 'nagyobb földfelszíni kiemelkedés' jelentésben lehetett általánosan elterjedt az ómagyar korban. A *halom* hegyrajzi köznév az egész magyar nyelvterületen az alacsonyabb kiemelkedések jelölésére volt alkalmas, nagyobb kiemelkedések nevében csak igen ritkán találjuk meg (de l. mégis *mons Bedehalma*: Gy. 3: 375; ezekhez l. RESZEGI 2004).

A mai magyar népnyelv a nagyobb hegytömegek megnevezésére a *hegyek*, *havasok* többes számú közneveket használja (vö. HEFTY 1911: 461), e földrajzi köznevek a régiségben azonban közvetlenül nem fordulnak elő, az azonban esetleg föltehető, hogy egyes csak latinul adatolható névfórmák magyar változataiban ezek szerepeltek, pl. *Erdélyi-havasok*, *Kelemen-havasok* vagy a *Magyar-hegyek* név csak orosz évkönyvekben. Nagyobb kiemelkedésekre az imént említett általános megjelöléseken túl a régiségben a *havas*, *hegyes*, *kő*, *magas* lexémák voltak használatosak. Kisebb talajkiemelkedéseket jelöltek viszont a ritkábban használt *gyűr* 'domb, bucka' (FNESz.⁴ *Győr*, TESz.), *ség* 'domb, halom' (FNESz.⁴ *Séga*, TESz.), *torbágy* 'domb, halom' (FNESz.⁴ *Biatorbágy*), valamint *domb* köznevek.⁴ A *gerend* 'mélyen fekvő területből, mocsárból, árvízről kiemelkedő lapos domb, földhát' (ÚMTSz.) és a *kebel* 'hegyektől közrefogott hegy' (FNESz.⁴ *Kebele*) lexémák hegynevekbe épülése szintén ritka, ez azonban vélhetően azzal magyarázható, hogy specifikusabb elhelyezkedésű kiemelkedéseket jelölnek. A hosszan elnyúló, széles, alacsonyabb földkiemelkedésekre a *hát* szót használhatták. A hegy oldalában vagy a tetején lévő kisebb-nagyobb sík területek a *rez* nevet viselhették 'hegygerincnek emelkedett része, hegycsoport főcsúcsa; magas fennsík; emelkedett síkság'értelemben (FNESz.⁴ *Rezi*). A hegyek tetejét a *tető* köznévi jelöli (FNESz.⁴ *Galyatető*). Hegyoldalak, lejtők megnevezésére szolgál a *lejtő* és a *mál* 'földfelszíni kiemelkedés (hegy, domb) oldala' (LŐRINCZE 1947b: 24), a *dél* és a *verő* pedig a déli fekvésű, napsütéses hegyoldalakat jelölhette (HEFTY 1911: 164, FNESz.⁴ *Nagy-verő*). A hegy alsó részét a *tő* 'hegynek, dombnak alsó része' (HEFTY 1911: 376) lexéma, a hegy meredeken leszakadó, hirtelen megszűnő végét pedig a *homlok* (HEFTY 1911: 211), a *homorú* (FNESz.⁴ *Homrogd*) és az *orr* (HEFTY 1911: 302) köznevek jelölték.

2.3. Segíthet az adat hegynév voltának megítélésében a név továbbélése is: a *Miklós luga* elnevezés esetében a *mons* fajtajelölő lexéma mellett egy 18. századi térképen szereplő *Miklós luga hegyesse* adat is megerősíti, hogy hegynévvel van dolgunk (Gy. 1: 768). A továbbélés megerősítő szerepét példázza a korábban említett *locus* fajtajelölővel álló *Bodzás-hegy* 18. századi *Bodzás-tető* adata is (l. 2.1. alatt).

3. A tulajdonnéviség kérdése. – A hegynevek állományának összegyűjtésekor a fent vázolt lépéseket követően még további vizsgálatokra is szükség van: meg kell ugyanis állapítanunk a hegy megjelölésére használt forma tulajdonnévi avagy közszoói státusát az oklevél szövegkörnyezetében. Ez leginkább a fajtajelölő funkciót kifejező

---

⁴ A *domb*, bár ősi örökség az ugor korból, mindössze négyszer fordul elő az általam vizsgált területen. Adódik tehát a kérdés, miért jelentkezik ez a köznév ilyen későn a régi magyar nyelvben, és miért fordul elő ennyire ritkán.

neveknél (pl. *Mál, Halom*), illetve a latin vagy részben latin neveknél (pl. *Album holm*) problematikus.

3.1. A földrajzi közneveknek közsói használatuk mellett tulajdonnévi jelentésük is kialakulhat: helynévvé válhatnak bármiféle formáns hozzákapcsolása nélkül. LŐRINCZE hangsúlyozza, hogy pusztai földrajzi köznévi nevek csak olyan vidékeken maradnak meg, ahol ez a forma pontosan megkülönbözteti az adott helyet a határ más részeitől, azaz „a *Hegy* név a településen belül csak egy hegyre” vonatkozhat (1947a: 6–7).

Az Árpád-korban a hegyrajzi közneveknek csak egy részénél van adatunk arra, hogy önmagukban válhattak kiemelkedés tulajdonnévvé: a *Bérc, Domb, Halom, Hát* adatok esetében tételezhetjük fel a tulajdonnévi használatot. Az oklevelek nagyszámú *bérc* előfordulása mögött azonban az esetek nagy részében kétségtelenül közsói említések húzódnak meg. Ennek megítélésében a már említett névszociológiai tényező, azaz a névhasználók kompetenciája nem igazíthat el bennünket, a névség megítélésében legfeljebb az oklevélszövegek módszeres áttanulmányozásával megragadható szövegbe foglalási sémák révén kaphatunk némi segítséget (ehhez l. HOFFMANN 2004: 50–9).

3.2. A latin vagy részben latin nyelvű hegynévi adatok kapcsán gyakorta nem lehetséges annak megállapítása, hogy a latin alakok mögött rejtőztek-e magyar nyelvű formák, s ha igen, pontosan milyenek. Hiba volna azonban a latin adatokat eleve kizárni a magyar hegynevek köréből, forrásértékük szempontjából ugyanis e formák különfélék lehetnek. Egy részük talán csak a latinságban volt használatos (*Sacer Mons Pannoniae*), ezek mögött – legalábbis kezdetben – kevésbé kell magyar nyelvi formát keresnünk, bár utóbb ezek is kialakulhattak: *Pannonhalma*. A körülírászerű megjelölések (*magnus mons Cassouiensis*) esetében azonban számolhatunk magyar megfelelőekkel, ezek alakját azonban sok esetben nem lehet egyértelműen megállapítani. A vegyes formában szereplő hegynevek többségében a földrajzi köznévi rész latin nyelvű, ám ezek névhez tartozása az esetek egy részében bizonytalan (mindehhez l. HOFFMANN 2004: 20–2). A latin névformák ilyen fajta differenciált megközelítése a magyar megfelelők szempontjából is hasznos lehet.

4. Összegzés. – A *hegynév* terminus tehát az elmondottak alapján kiemelkedések és kiemelkedések részeinek tulajdonnévi értékű elnevezéseit foglalja magába. A névfajták pontos körülhatárolásának a névalkotás szabályszerűségeinek leírásában általában is fontos szerepe lehet, mivel például „a metonimikus helynevek nagyobb része, a jelentésbővülés és -szűkülés esetei” aligha vizsgálhatók ennek hiányában (vö. HOFFMANN 1993: 35). Emellett a régi hegynevek feldolgozását érintő fent bemutatott módszertani eljárások – úgy gondolom – hasznosíthatók lehetnek egyéb helynévfajták elemzésekor is.

Hivatott irodalom

BAŃCZEROWSKI, JANUSZ 1999. A kognitív nyelvészet alapelvei. *Magyar Nyelvőr* 78–87.

BAŃCZEROWSKI, JANUSZ 2000. A kategorizáció és a jelentés a kognitív nyelvelméletben. *Magyar Nyelv* 35–44.

- FNESz.⁴ = KISS LAJOS 1988. *Földrajzi nevek etimológiai szótára* 1–2. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Gy. = GYÖRFFY GYÖRGY 1963–1998. *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* 1–4. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- HEFTY GYULA ANDOR 1911. A térszíni formák nevei a magyar népnyelvben. *Magyar Nyelvőr* 155–69, 206–16, 259–65, 300–8, 361–70, 458–62.
- HOFFMANN ISTVÁN 1993. *Helynevek nyelvi elemzése*. Debrecen: Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézete.
- HOFFMANN ISTVÁN 2004. Az oklevelek helynévi szórványainak nyelvi háttéréről. In: HOFFMANN ISTVÁN – TÓTH VALÉRIA szerk. *Helynévtörténeti tanulmányok* 1. Debrecen: Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék. 9–61.
- KÁLMÁN BÉLA 1989. *A nevek világa*. Negyedik, átdolgozott kiadás. Debrecen: Csokonai Kiadó.
- KISS LAJOS 1997. Hegynevek a történelmi Magyarországon. *Magyar Nyelv* 154–68.
- KISS LAJOS 2001. *A hegyek és a hegységek nevei. Székfoglalók a Magyar Tudományos Akadémián*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- LECHMANN ANTAL – VUICS TIBOR 1999. *Földrajzi fogalmak szótára*. Második, átdolgozott, bővített kiadás. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- LŐRINCZE LAJOS 1947a. *Földrajzi neveink élete*. Budapest: Teleki Pál Tudományos Intézet Néptudományi Intézete.
- LŐRINCZE LAJOS 1947b. *Mál*. *Magyar Nyelv* 24–7.
- NEMES MAGDOLNA 2005 *Földrajzi köznevek állományi vizsgálata*. Doktori értekezés. Kézirat. Debrecen: DE BTK.
- POLGÁRI JUDIT 2007. *Helynévalkotás kognitív megközelítésben*. Szakdolgozat. Kézirat. Debrecen: DE BTK.
- RESZEGI KATALIN 2004. *Bérc, hegy és halom* a régi helyneveinkben. In: HOFFMANN ISTVÁN – TÓTH VALÉRIA szerk. *Helynévtörténeti tanulmányok* 1. Debrecen: Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék. 145–65.
- RESZEGI KATALIN 2007. A hegynevek és más helynévfajták kapcsolata. In: HOFFMANN ISTVÁN – JUHÁSZ DEZSŐ szerk. *Nyelvi identitás és a nyelv dimenziói*. Debrecen–Budapest: Nemzetközi Magyarstudományi Társaság. 37–43.
- TÓTH VALÉRIA 2001. *Az Árpád-kori Abaúj és Bars vármegye helyneveinek történeti-etimológiai szótára*. Debrecen: Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék.
- ÚMTSz. = B. LŐRINCZY ÉVA 1979– főszerk. *Új magyar tájszótár* 1–. Budapest: Akadémiai Kiadó.